3.3. Міжнародно-правові підстави та засоби зміни державної території

1. Державна територія: що входить?

Елемент	Статус
Сухопутна територія	державна територія
Внутрішні води	державна територія
Територіальне море	державна територія
Надра під ними	державна територія
Повітряний простір над ними	державна територія
Виключна економічна зона	❌ не державна територія; держава має суверенні права
Континентальний шельф	❌ не державна територія; держава має суверенні права

2. Основний принцип сучасного міжнародного права

Територію не можна набувати силою

погроза силою / застосування сили
↓
окупація / анексія
↓
❌ не створюють законного територіального титулу

Стаття 2(4) Статуту ООН забороняє погрозу силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності держави.

Формула ЄДКІ

завоювання ≠ законний спосіб набуття території.

3. Законні підстави та засоби зміни території

Підстава / засіб	Суть
Цесія	передача території однією державою іншій на підставі міжнародного договору
Обмін територіями	взаємна передача територіальних ділянок за договором

Самовизначення народу	може привести до створення незалежної держави, об’єднання або іншого міжнародно-правового статусу
Правонаступництво держав	територіальні зміни внаслідок об’єднання, розпаду, відокремлення держав
Акреція	природне збільшення території
Судове / арбітражне рішення	визначає належність території або проходження кордону
Давність (prescription)	доктринально визнана не всіма; тривале мирне та ефективне здійснення влади за відсутності заперечень іншої держави

4. Цесія

Схема

Держава А
↓ міжнародний договір
територія
↓
Держава Б

Цесія — передача частини території за взаємною згодою держав.

Можливі форми:

- передача;
- обмін;
- історично — продаж території.

Головна умова

вільна згода держав + відсутність застосування сили.

Договір про передачу території, нав’язаний незаконною силою, не створює законного титулу.

5. Самовизначення народів

Право народів на самовизначення є одним із принципів міжнародного права.

Основні форми

народ
↓
незалежна держава
або
вільне об’єднання з іншою державою
або
інтеграція з іншою державою
або
інший вільно визначений політичний статус

Резолюція ГА ООН 2625 (XXV) поєднує право на самовизначення з принципом територіальної цілісності держав.

6. Самовизначення ≠ автоматичне право на відокремлення

Важлива тестова пастка:

право на самовизначення
≠
безумовне право будь-якої частини населення на односторонню сецесію.

Особливо захищається територіальна цілісність держав, які представляють усе населення без дискримінації.

7. Референдум / плебісцит

Що це?

Спосіб з’ясування волі населення щодо територіального статусу.

Але:

референдум сам по собі
≠
юридична підстава для набуття території іншою державою.

Для міжнародно-правової легітимності мають значення:

- свобода волевиявлення;
- відсутність іноземного військового примусу;
- дотримання міжнародного права;
- законність самого процесу.

Для ЄДКІ

«референдум», проведений державою-окупантом під військовим контролем, не легалізує анексію.

8. Правонаступництво і територія

Територіальна конфігурація може змінюватися внаслідок:

Ситуація	Приклад механізму
Об'єднання держав	дві або більше держав утворюють одну
Розпад держави	одна держава припиняється → виникають декілька
Відокремлення частини	виникає нова держава
Передача частини території	територія переходить від однієї держави до іншої

Кордони при правонаступництві

Віденська конвенція 1978 року встановлює:

правонаступництво держав саме по собі не впливає на кордон, встановлений договором, та на договірний режим кордону.

9. Uti possidetis juris

Формула

«те, чим ви володіли юридично на момент незалежності, стає кордоном нової держави».

Мета принципу:

- стабільність кордонів;
- недопущення територіальних конфліктів після здобуття незалежності.

Міжнародний Суд ООН у справі Burkina Faso v. Mali підтвердив, що принцип покликаний зберігати кордони, які існували на момент набуття незалежності.

10. Акреція

Акреція — природне збільшення сухопутної території.

Наприклад:

природні відкладення ґрунту
↓
утворення нової суші
↓
збільшення території прибережної держави.

Має бути саме природний процес.

11. Судове та арбітражне вирішення (ад'юдикація)

Якщо держави сперечаються, кому належить територія:

територіальний спір
↓
міжнародний суд / арбітраж
↓
рішення про територіальний титул або кордон

Приклад — Міжнародний Суд ООН.

Важливо

Суд зазвичай:

не «дарує» державі територію,

а встановлює, яка держава має кращий міжнародно-правовий титул.

12. Давність (prescription)

Суть:

тривале + мирне + публічне + ефективне здійснення державної влади

- відсутність належного протесту держави, яка могла претендувати на територію.

Але:

⚠️ статус acquisitive prescription як самостійної підстави територіального титулу в доктрині є дискусійним.

І головне:

давність не може перетворити територію, захоплену шляхом агресії, на законне територіальне надбання.

13. Окупація terra nullius

Історично міжнародне право визнавало:

occupation → зайняття terra nullius → встановлення суверенітету.

Terra nullius

територія, яка не перебувала під суверенітетом жодної держави.

У сучасному світі цей спосіб має переважно історичне значення.

Не плутати!

Occupation terra nullius	Воєнна окупація
історичний спосіб набуття нічийної території	тимчасовий контроль над територією іншої держави
могла створити титул	❌ не передає суверенітет

14. Воєнна окупація

Формула

ефективний військовий контроль
≠
суверенітет

Окупація:

- має тимчасовий характер;
- не змінює державної належності території;
- не створює територіального титулу держави-окупанта.

15. Анексія

Анексія — одностороннє проголошення державою включення території іншої держави до свого складу.

Якщо територія отримана силою:

застосування сили
↓
окупація
↓
«приєднання» території
↓
незаконна анексія
↓
❌ територіальний титул не виникає.

Заборона набуття території силою випливає зі Статуту ООН та принципів, сформульованих у Резолюції ГА ООН 2625.

16. Делімітація і демаркація кордону

Поняття	Значення
Делімітація	юридичне визначення проходження кордону в договорі та на карті
Демаркація	позначення вже делімітованого кордону безпосередньо на місцевості
Редемаркація	перевірка та відновлення позначення існуючого кордону

Запам’ятати

Делімітація = документ / карта.
Демаркація = місцевість / прикордонні знаки.

17. Територіальний титул і фактичне володіння

Не плутати:

Поняття	Суть
Територіальний титул	юридична підстава суверенітету над територією
Effectivités	фактичне здійснення державної влади
Окупаційний контроль	фактичний контроль без переходу суверенітету

Принцип

фактичний контроль сам по собі не завжди означає наявність законного титулу.

У справі Burkina Faso/Mali Міжнародний Суд підкреслив пріоритет юридичного титулу в контексті uti possidetis juris.

18. Правомірні і неправомірні способи набуття території

Спосіб	Визначення	Сучасний статус
Цесія	Передача території однією державою іншій на підставі міжнародного договору	✅ правомірний
Обмін територіями	Взаємна договірна передача державами певних територій	✅ правомірний
Акреція	Природне збільшення території держави внаслідок природних процесів	✅ правомірний
Плебісцит	Голосування населення певної території щодо її державної належності або міжнародно-правового статусу	✅ може бути засобом легітимної територіальної зміни, але сам по собі не є окремим територіальним титулом
Самовизначення	Реалізація народом права вільно визначати свій політичний статус	✅ за умов відповідності міжнародному праву
Правонаступництво	Територіальні зміни внаслідок об’єднання, розпаду чи відокремлення держав	✅ правомірний
Occupation terra nullius	Встановлення суверенітету над територією, яка не належала жодній державі	⚠️ історичний спосіб
Давність (prescription)	Набуття титулу внаслідок тривалого, мирного й безперервного здійснення влади без	⚠️ дискусійний

	належного протесту іншої держави	
Завоювання	Захоплення території іншої держави шляхом застосування сили	❌ неправомірний
Анексія	Одностороннє насильницьке включення території іншої держави до свого складу	❌ неправомірний
Дебеляція (debellatio)	Повний військовий розгром держави, знищення або припинення функціонування її державної влади з подальшим вирішенням переможцем долі її території	❌ як спосіб набуття території в сучасному міжнародному праві неправомірна
Воєнна окупація	Встановлення фактичного військового контролю над територією іншої держави	

Особливо не плутати

Поняття	Наслідок
Окупація	фактичний контроль, але суверенітет не переходить
Анексія	спроба одностороннього приєднання чужої території
Цесія	законна договірна передача території
Самовизначення	право народу визначати політичний статус; не дорівнює автоматичному праву будь-якої території на сецесію
Референдум	засіб виявлення волі, а не самостійний «титул» на територію

19. Головні пастки ЄДКІ

Твердження	Правильно?
Воєнна окупація передає суверенітет над територією	❌
Територію можна правомірно придбати шляхом війни	❌
Цесія здійснюється на основі міжнародного договору	✅
Референдум автоматично створює територіальний титул	❌
Самовизначення і територіальна цілісність повинні тлумачитися у взаємозв’язку	✅
Правонаступництво автоматично скасовує встановлені кордони	❌
Делімітація — позначення кордону стовпами на місцевості	❌
Демаркація — позначення кордону на місцевості	✅
ВЕЗ є частиною державної території	❌
Територіальне море є частиною державної території	✅
Незаконна анексія створює законний територіальний титул після встановлення ефективного контролю	❌